

SPRÅU: Sprogvidenskabelige Arbejdspapirer fra Aarhus Universitet, vol. 1, 1994

Redaktion: Ole Togeby, Jakob Steensig og Hans Arndt

Tekstbehandling: Sebastian Adorján Dyhr

Omvalg: Renate Wiechers

Tryk: Det humanistiske Fakultets trykkeri, Aarhus Universitet

Udgivelsen er støttet af Aarhus Universitets Forskningsfond

© 1994 Forfatterne

ISBN 87 7288 621 8

Distribution:

AARHUS UNIVERSITETSFORLAG

Bygning 170

Aarhus Universitet

8000 Århus C

Tlf. 8619 7033 (9-15)

Redaktionelt

Sprogvidenskabelige arbejdsrapirer fra Aarhus Universitet udsendes hermed for første gang, under det forhåbentlig gennemskuelige akronym *SPRÅU*. Det er et aperiodisk tidsskrift der vil blive udsendt til kolleger og søsterinstitutioner i Danmark, Norden og i udlandet.

Formålet er at præsentere igangværende sprogforskning med tilknytning til Det humanistiske Fakultet, AU. Bidragsydere er typisk sprogforskere ved fakultetet, men også gerne gæsteforelæsere eller andre, som på den ene eller anden måde har gjort sig gældende i fakultetets videnskabelige arbejde, samt ældre studerende (f.eks. med udgangspunkt i specialer).

Typiske bidrag er *work in progress*, midtvejsrapporter, pilotrapporter og refleksioner over igangværende eller afsluttet arbejde. Vi vil gerne forsøge at fokusere på forskningsprocessen og dens vilkår, såvel som på resultaterne.

Redaktørerne vil, som i dette nummer, forsøge at samle bidragene omkring et tema, evt. flere temaer, men der skal også være plads til individuelle bidrag.

Specielt imødeser vi gerne respons eller kritik som svar på tidligere artikler.

Formidlingsproget er primært dansk (skandinaviske), men vi akcepterer også gerne engelsk, tysk eller fransk.

Ole Togeby Jakob Steensig Hans Arndt

Det humanistiske Fakultet
Aarhus Universitet
8000 Aarhus C

Grammatisk beskrivelse

SPRÅU

Sprogvidenskabelige Arbejdsrapirer
fra Aarhus Universitet 1, 1994

Referencer:

- Diderichsen, Paul 1962 (1946). Logische und Topische Gliederung des Germanischen Satzes. I Bjerrum mfl. (udg.): *Paul Diderichsen. Helhed og Struktur. Udvalgte sprogvidenskabelige afhandlinger*. København: G.E.C. Gad.
- Diderichsen, Paul 1962 (1946). *Elementær Dansk Grammatik*. Gyldendal.
- Dik, Simon C. 1989. *The Theory of Functional Grammar. Part I: The Structure of the Clause*. Dordrecht: Foris.
- Eisenberg, Peter 1989. *Grundriss der deutschen Grammatik*. Stuttgart: Metzler.
- Falster Jakobsen, Lisbeth & Lars Heltoft (under udarbejdelse) "Iconicity or Content Form?" Opr. foredrag ved Symposium on Pragmatics & Sentence Structure, Københavns Universitet, maj 1993.
- Hansen, Erik 1993. Begrebet Rektion. I Mette Kunø (udg.): *Rapport fra Det 4. møde om Udforskningen af Dansk Sprog (MUDS)*, Århus: Nordisk Institut, Århus Universitet.
- Hansen, Erik 1994. Generisk substantiv. I *Språkbruk, grammatik och språkförändring. En festskrift till Ulf Teleman 13.1. 1994*. Institutionen för Nordiska Språk, Lunds Universitet.
- Heltoft, Lars 1990. En plads til sprogvidenskabens hittebørn. Om talesprog og sætningsskema. *Selskab for nordisk filologi: Årsberetning 1987-1989*. København, p. 26-45.
- Heltoft, Lars 1992. The Topology of Verb Second and SVO-languages - a Study in the Sign Functions of Word Order. I Michael Herslund (udg.): *Copenhagen Studies in Language 15*. København: Munksgaard, s. 13-64. 1992.
- Heltoft, Lars 1993. Revision af indholdsfeltet. I Mette Kunø (udg.): *Rapport fra Det 4. møde om Udforskningen af Dansk Sprog (MUDS)*, Århus: Nordisk Institut, Århus Universitet 1993.
- Heltoft, Lars 1994. S-modus og perifrastisk modus i dansk. I *Språkbruk, grammatik och språkförändring. En festskrift till Ulf Teleman 13.1. 1994*. Institutionen för Nordiska Språk, Lunds Universitet.
- Høysgaard, Jens 1923 (1752). Methodisk Forsøg til en Fuldstændig Dansk Syntax. Henrik Berthelsen (udg.) *Danske Grammatikere I-VI*, bd. V. København: Gyldendal.
- Lyons, John 1977. *Semantics I-2*. Cambridge.
- Lyons, John 1989. *Semantic Ascent: A Neglected Aspect of Syntactic Typology*. I Doug Arnold mfl.: *Essays on Grammatical Theory and Universal Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Mikkelsen, Kristian 1983 (1911). *Dansk Ordføjningslære*. København: Hans Reitzel.
- Wivel, H.G. 1901. *Synspunkter på Dansk Sproglære*. København: Det Nordiske Forlag.

Mentale og positive grammatiske kendsgerninger

Ole Togeby

Abstract: Mental and positive grammatical facts

The article takes its point of departure in Diderichsen's 'field analysis', which sets up a schema of slots for the elements of the Danish clause. The author suggests a number of amendments: (1) a more fine-grained schema of slots; (2) a set of constituency rules to be mapped on the schema; and (3) a set of recursive rules to account for variant word orders.

Thus amended the schema will be able to work not only as an analytic tool, but also as a model of the 'procedure' followed by the language user in the interpretation of the structural meaning of the clause. Notably, the description can account for mentally deducible structural properties, as well as for positive (formally signalled) syntactic relations. And the amended schema can explain deviant (though not random) word order, as found in stylistically marked texts or in clumsy lyrics.

The resulting grammar is more powerful than is needed for the description of "all and only the grammatical sentences of the language". But the point is that what it loses in restrictedness, it gains in interpretive 'procedural' adequacy.

På et tidligere trin af sprogudviklingen har ordstillingen været langt friere, end den nu er. Men efterhånden som sprogene udviklede sig, opstod der visse vedtægter for ordfølgen, forskellige for de forskellige sprog. Hertil har den omstændighed i ikke ringe grad bidraget, at bøjningsformernes tal indskrænktes mere og mere og friheden i ordstillingen som følge heraf lagde hindringer i vejen for forståelsen. Da nuværende dansk er et meget formfattigt sprog, er det intet under, at ordfølgen deri i høj grad er bundet til bestemte regler og kun tilsteder få friheder. Det må dog tilføjes, at i vers er ordfølgen på mange punkter friere.

Kr. Mikkelsen: *DANSK ORDFØJNINGSLÆRE MED SPROG-HISTORISKE TILLÆG. HÅNDBOG FOR VIDEREKOMNE OG LÆRERE* 1911, genudgivet 1975 § 211 side 573.

Således begynder Kr. Mikkelsen kapitlet om ordfølgen. Som han skriver må man antage at ordstillingen er nødvendig for at sprogbrugerne kan nå den rette tolkning af meningen med sætningerne, og derfor er ordstillingslæren en nødvendig del af den grammatiske beskrivelse af det danske sprog.

På den anden side har han indvendinger mod en ren positivistisk grammatik, som han i forordet skriver følgende om:

Mod mit grammatiske system og i øvrigt mod alle andre eksisterende grammatiske systemer har H. G. Wiwel i sin bog "Synspunkter for dansk sproglære" (Kbh. 1901) rettet et heftigt angreb, idet han har opstillet den sætning, at en sproglære ene og alene bør bygges på hvad der kan høres og ses, nemlig følgende fire "positive grammatiske kendsgerninger": bøjningsformerne, ordstillingen, ordenes styrke- og toneforhold og de naturlige ophold i talen. (...)

Wiwel har uret i den påstand, at ved bestemmelsen af de grammatiske begreber kommer det kun an på hvad der kan høres og ses. Da sproget er det hovedmiddel, hvorved menneskene meddeler hverandre deres bevidstheds indhold, må sproglæren tværtimod først og fremmest tage hensyn til hvad der kan forstås, hvad enten dette har fået et hørligt eller synligt udtryk eller ikke. Foruden de fire grammatiske kendsgerninger, han har opstillet, gives der andre, der beror på noget, der hverken kan høres eller ses, men kun opfattes ved hjælp af forstanden. (...)

Til at bestemme forskellen mellem hovedsætninger og bisætninger bruger Wiwel ordstillingen, idet som bekendt i det nuværende sprog nægtende ord, visse tidsbestemmelser, mange biord og nogle forholdsord plejer at have en forskellig plads i hovedsætninger og i bisætninger, f. eks. *Han er ikke syg - Jeg ved, at han ikke er syg*. Herimod opstiller jeg den begrebsmæssige kendsgerning, at en hovedsætning kun er løst knyttet til en anden sætning, hvorimod en bisætning er så nøje knyttet til en anden sætning, at den udgør et sætningsled i denne. Da det ad sproghistorisk vej kan vises, at den nuværende bisætningsordstilling fra først af kun fandtes i visse bisætninger, har altså den begrebsmæssige forskel mellem hovedsætning og bisætning virket således på sprogfølelsen, at ovennævnte ordstilling bredte sig til alle bisætninger.

Samme sted, forordet.

I denne artikel vil jeg diskutere hvilket system der er det bedste til beskrivelse af dansk syntaks som i så høj grad er bestemt af ordstillingen; jeg vil diskutere hvad man egentlig kan forstå ved *grammatiske kendsgerninger* som *opfattes ved hjælp af forstanden*, som jeg i det følgende vil kalde *mentale grammatiske kendsgerninger*, og slutte af med en oversigtsmæssig syntaktisk beskrivelse af danske sætninger.

Mikkelsens ordstillingsregler

Mikkelsens uvilje mod Wiwels positivistiske program (og på mange punkter

upositivistiske praksis) forhindrer ham ikke i udførligt at beskrive ordstillingen i dansk. Kapitlet herom fylder 120 sider. En af reglerne lyder fx således:

§ 234 Fremrykning af sætningsled.

I. Visse biord, biordsagtige forbindelser og forholdordsled sættes eller kan sættes foran omsagnet:

1) sådanne, der fremhæver eller svækker omsagnets betydning, f. eks. *Jeg ligefrem længe efter igen at tage fat* (...)

2) *både, enten* og *hverken*, når de udhæver forbindelsen mellem to omsagn. f. eks. (...) 3) (...) 4) (...)

II. Nogle ord og ordforbindelser har altid eller ofte en mere fremskudt stilling, end vedkommende sætningsled plejer at have, idet de i hovedudsagnsætninger med almindelig ordstilling, der ikke begynder med *gid, bare, blot, måske* og *kanske*, samt i spørgehovedsætninger eller udråbsætninger, der begynder med *så*, sættes lige efter omsagnet eller hjælpeudsagnsordet, i andre sætninger efter grundledet. Dette er tilfældet med

A) nægtende biord (...) f. eks. *Han giver ikke de fattige en eneste øre. Jeg får næppe (...) din broder overtalt.* ... B) (...) 1) 2) (...)

samme sted § 234 side 627 ff

Der er den fordel ved Mikkelsens beskrivelse at han har gjort en række ordstillingsiagttagelser som ikke findes beskrevet nogen andre steder, fx *Jeg får næppe din broder overtalt*.

Problemerne ved denne beskrivelse er den at beskrivelsen er meget lidt generaliseret. Det er svært at opfatte disse formuleringer som egentlige grammatiske regler. Fx er § 234 det nærmeste Mikkelsen kommer til at formulere den regel at nægtelsen og andre adverbialer "som bekendt i det nuværende sprog" står efter det finitte verbal i helsætninger, men før i ledsætninger.

Ordstillingslæren er således hos Mikkelsen blevet så indviklet og uoverskuelig at den næsten ikke er til at bruge, og denne del af Mikkelsens grammatik er da også meget lidt citeret af senere danske grammatikere. Den var ganske simpelt ikke generaliseret nok til at være en egentlig grammatisk beskrivelse.

Sætningskemaet

Som modsætning til Mikkelsens system har der på grundlag af Paul Diderichsens: *ELEMENTÆR DANSK GRAMMATIK*, 1946, udviklet sig en rig undervisningstradition med vægt på ordstillingen. Paul Diderichsens system kan kort fremstilles ved de to sætningskemaer som angiver rækkefølgen af leddene i danske sætninger:

SÆTNINGSSKEMA (helsætninger)

fundament			nexus		indhold				
k_s	F	V	n	a	V	N'	N''	A	
derfor	har	hun	hun	ikke	givet	ham	bogen	i går	
hun	har	hun	hun	ikke	givet	ham	bogen	i går	
ham	har	hun	hun	ikke	givet		bogen	i går	
ham	har	hun	hun	ikke	givet		bogen	i går	
i går	har	hun	hun	ikke	givet	ham	bogen		
	gå	du	du	bare				hjem!	
	gik	du	du	tidligt				hjem?	
Adam	elsker	Eva	Eva				Eva		
Adam	elsker	Eva	Eva	ikke					
Adam	elsker	Eva	Eva	ikke			Eva		

Forkortelser: k_s = sideordningskonjunktion, k_u = underordningskonjunktion, F = fundamentet for sætningen, dvs. det ene led der står før det finit verbale, v = finit verbal, n nominal, dvs. subjekt, N = nominal dvs. indirekte objekt eller direkte objekt, a = adverbial, V = infinit verbal, $nexus$ = helhed af de sætningdannende led subjekt og verbal.

Reglen er nu den at et ord kun kan stå på en plads i skemaet der er reserveret til den ordklasse som ordet hører til; nominer skal altså stå på en af n -pladserne, adverbialer på en af a -pladserne, og verber på v -pladserne. Dog kan alle ledtyper stå i F .

Et af de 7 led i $nexus$ og indholdsfelterne (dog ikke v) kan rykkes frem i sætningens fundament, F , og derved bliver dets plads tom. Der bliver også tomme pladser hvis der ikke er så mange led i sætningen som der er pladser i skemaet. Det eneste led der altid skal være udfyldt er v -pladsen. Det er den også fx i rene bydeformer. Alle leddene i indholdsfeltet kan rykke op i fundamentet på én gang. Men ellers kan to led ikke optræde i fundamentet samtidig. Hvis F -pladsen er tom er det et *ja-nej*-spørgsmål. Tvetydige sætninger som *Adam elsker Eva*, får i sætningsskemaet to forskellige analyser, som de skal.

SÆTNINGSSKEMA (ledsætninger)

fundament			nexus		indhold				
k_s	k_u	n	a	v	V	N	N'	N''	A
at	hun	ikke	har	har	givet	ham	bogen	i går	
som	hun	ikke	har	har	givet	ham		i går	
som	hun	ikke	har	har	givet		bogen	i går	
da	hun	ikke	har	har	givet	ham	bogen		
	der	ikke	har	har	givet	ham	bogen	i går	

I ledsætninger er der ikke noget fundament, og principielt kan man ikke flytte rundt på led, men ordene *som* og *da* regnes som konjunktioner og giver således mulighed for en vis variation i ledstillingen der minder om hovedsætningens. I den pædagogiske praksis har man kunnet analysere sig frem til om en given sætning er en helsætning, eller en ledsætning, ved at

se om a står før v , som i ledsætninger, eller a efter v som i helsætninger.

Fordele ved Diderichsens sætningsskema

1. Selve skemaformen i sætningsskemaet indebærer meget store pædagogiske og fremstillingsmæssige fordele, fordi det er en generalisering af en lang række ordstillingsregler i ét simpelt skema. Man kan sige at Diderichsens med skemaet af en række forskellige positive grammatiske kendsgerninger uddrager få generaliserede mentale kendsgerninger.

Den mest frugtbare mentale grammatiske kendsgerning er den at der til venstre for det finitte verbum, som er den eneste type led hvoraf der kun kan være ét i en sætning, er én og kun én plads eller position, nemlig fundamentfeltet, og at der på denne plads kun kan stå ét led hvis plads senere i skemaet så til gengæld er tom.

Sammenhængen mellem fundamentfuldførelsen og de tomme pladser senere i sætningen kan næsten ikke fremstilles hvis man kun opererer med begrebet "omvendt ordstilling", som Mikkelsen gør.

2. En anden iøjnefaldende mental kendsgerning er den generalisering at ordstillingen i $nexus$ feltet er vna i helsætninger, men nav i ledsætninger - den generalisering som Mikkelsen nægter at lave i det citerede stykke, og overhovedet ikke beskriver noget sted i sin store bog. Det giver en nem tommelfingerregel for elever der skal lære at analysere: hvis nægtelsen står før finitivet er det en ledsætning.

3. Skemaet fungerer til en vis grad proceduralt, således at to forskellige positive grammatiske kendsgerninger (bøjningsformerne og ordstillingen) forbindes, ikke blot teoretisk, men også i den fremadskridende læse- og forståelsesproces. Man kan automatisk, dvs. ved hjælp af skemaet, fremanalysere den mentale kendsgerning at et givet nomen er placeret på den ene af to mulige n -pladser, hvis der er udfyldt en plads til et andet led mellem dem.

Man kan fx gå mekanisk frem og konstatere at *Eva* må være subjekt i *Adam elsker Eva ikke*, fordi *Eva* står på n (dvs. når *ikke* skal stå på a , kan *Eva* ikke stå på andre pladser end n).

Man kan også mekanisk se at *Adam* må være objektet rykket op på F i *Adam elsker Eva ikke*, og subjektet rykket op på F i *Adam elsker ikke Eva* - for det er de pladser der er tomme i resten af skemaet.

4. Begrebet "tom plads" giver i analysen et redskab til at afgøre hvor et led skal stå - selv om der ikke er udfyldt nogen pladser derimellem. Fx kan man argumentere for at *op* i *Derfor sagde hun op* må stå på A , og ikke på a , fordi

det kommer til at stå dér ligegyldigt hvilket led man putter mellem *hun* og *op*: *Derfor havde hun sagt op - Derfor sagde hun aftalen op*. Man kan således med sætningsskemaet operere med en form for ekstrapolation, der inddrager flere positive grammatiske kendsgerninger i analysen end blot ordenes stilling som kan ses og høres. Det kan jo nemlig ikke ses og høres at ordet *op* må stå på *A* og ikke *a*, men det er noget der kan opfattes med forstanden. Diderichsen finder således nye mentale grammatiske kendsgerninger, som man i analysen slutter sig til på grundlag af positive grammatiske kendsgerninger i synonyme sætninger.

5. Ved "fundamentprøven" giver skemaet den der vil analysere grammatisk, et middel til at afgøre hvad der er et led. Den lyder: hvad der kan flyttes op i *F* samlet, er ét led, også selv om ordene kan flyttes op enkeltvis. Fx udgør *på fredag*, et led i sætningen *Hun kommer på fredag* fordi man kan flytte begge ord samlet i *F*: *På fredag kommer hun*, og *på Peter* er et led, fordi de to ord kan flyttes op i *F* samlet: *På Peter tænker hun ofte*, også selv om de kan flyttes op enkeltvis: *Peter tænker hun ofte på*. Med fundamentprøven, som i sig selv er en mental kendsgerning, kan således fænomenet grammatisk led også opfattes som en mental grammatisk kendsgerning.

Problemer i Diderichsens sætningskema

1. Skemaet er som mental grammatisk kendsgerning psykologisk urealistisk; det beskriver ikke hvorledes forståelse eller tolkning foregår inde i hovedet på sprogbrowseren. Det indebærer nemlig transformationer, fx fundamentfeltsopflytninger, og det er ganske usandsynligt at sprogbrowseren i forståelsesprocessen skulle flytte rundt på leddene i tanken for at forstå det hele.

Fundamentprøven er et udmærket redskab i den grammatiske analyse, og velegnet som pædagogisk redskab, men omflytninger kan ikke opfattes som operationer der udføres af sprogbrowseren under tolkningen af ytringen.

2. Skemaet og princippet om de tomme pladser kan ikke i sig selv være indicium for om et led skal stå på *n*, *N*¹ eller *N*², eller om et led skal stå på *a* eller *A* - hvis der ikke er udfyldt pladser ind imellem.

I nogle tilfælde, fx når den der vil analysere, er i tvivl om et led skal stå på *N*¹ eller *N*², er det ikke muligt at indskyde et ekstra led mellem de to pladser.

Og i andre tilfælde vil ekstrapolationen, som er omtalt ovenfor, indebære en overgeneralisering. Det kunne jo tænkes at netop indskydningen af et led mellem de to pladser der er kandidater til at huse et givet led, forandrer betydningen. Der er antagelig en vis betydningsforskel på: *De afgjorde endelig sagen* og *De afgjorde sagen endeligt*. Det betyder at det ville være en falsk generalisering at bruge tompladsprincippet til at afgøre hvor *endelig* skal stå i sætningen *Hun*

stoppede endelig(t). Når man udnytter grammatiske kendsgerninger der opfattes med forstanden, må man vogte sig for falske generaliseringer.

3. Flere har bemærket (Hastrup 1986, Nielsen 1975) at skemaet giver det udseende af at dansk er et VSO-sprog, selv om alle ved at det er et SVO-sprog. Det er faktisk en temmelig stor misvisning. Det ligger så at sige i skemaets form (med *v n a*) at sætninger med det som Mikkelsen kalder omvendt ordstilling, er det normale og umarkerede, fx *Ham kender jeg* med ordstillingen OVS, mens sætninger med subjektet på fundamentet, som Mikkelsen kalder med normal ordstilling, skulle være markerede, fx *Jeg kender ham* med SVO.

Man kan også beskrive problemet således at fundamentfeltet i Diderichsens beskrivelse ikke bestemmes indholdsmæssigt, men kun "positivt", dvs. som det eneste led der står til venstre for det finite verbal i helsætninger. I eksemplet *Ham kender jeg* er placeringen af *Ham* i *F* udtryk for at dette led er markeret og fremhævet, mens placeringen af *Jeg* i *F* i *Jeg kender ham*, ikke er udtryk for en markeret fremhævelse. Man kan sige at *F*-pladsen i Diderichsens skema på en gang er udtryk for to forskellige, nærmest modsatte indhold.

4. Der er to forskellige skemaer for helsætninger og ledsætninger, men som hos Mikkelsen er ordstillingen ikke kriteriel, således at man kommer til at operere med helsætninger med ledsætningsordstilling (fx *bare han ikke kommer*) og ledsætninger med helsætningsordstilling (fx *han sagde at Peter havde han ikke set*).

Spørgsmålet er om det overhovedet er mere end en tendens at ledsætninger har nav-ordstilling. Det er fx påfaldende at der i den tekst som jeg har citeret fra Mikkelsen - altså i Mikkelsens egen prosa, som næppe virker afvigende eller uacceptabel på nogen - findes 3 ledsætninger som ikke kan analyseres med Diderichsens skema: *...at i vers er ordfølgen på mange punkter friere... Wiwel har uret i den påstand, at ved bestemmelsen af de grammatiske begreber kommer det kun an på ..., ...idet som bekendt i det nuværende sprog nægtende ord, visse tidsbestemmelser, mange biord og nogle forholdsord plejer at have... I de to første ledsætninger er ordstillingen k a v n a og i den sidste k a n v*. Der er således ikke blot en mulighed for en adverbial plads lige efter konjunktionalet, men der er også dernæst helsætningsordstilling. Så Mikkelsens mere udviklede, men også mere forsigtige formulering af reglen, er måske rigtigere end Diderichsens.

5. Fundamentprøven har flere svagheder. For det første forklarer den ikke hvorfor man godt kan flytte styrelsen i nogen præpositionsforbindelser op i *F* alene, men ikke i andre: *Peter tænkte hun ofte på*, men: **fredag kommer hun på*.

En anden side af dette problem er at ethvert nomen efter en præposition sidst i sætningen, analyseres som del af en præpositionsforbindelse, selv om man med

god ret kan opfatte det som et middelbart objekt, fx: *Hun - kommer - på fredag* overfor *Hun - tænker på - Peter*.

For det andet er det inkonsistent på engang at hævde at kun ét led kan sættes i F, og at hele indholdsfeltet kan sættes i F - uden at hævde at hele indholdsfeltet udgør ét led.

For det tredje er det uklart hvad det indebærer (hvad det betyder) at et led flyttes op i F. Det er jo nemlig tydeligvis ikke det samme der er betydningen af at flytte subjektet op i F og dermed have den normale umarkerede ordstilling, og at flytte objektet op i F og få en unormal og markeret ordstilling. Det er således egentlig en overgeneralisering at tale om at der er en plads til venstre for det finitte verbal hvor alle led undtagen det finitte verbum kan stå, for det er ikke én plads med nogen fælles betydning eller funktion.

Der er således mange argumenter der taler for at selve fundamentfeltet som mental grammatisk kendsgerning er en falsk generalisering, med andre ord: der findes i dansk ikke noget virkeligt fænomen der kunne benævnes fundamentfeltet - selv om det i pædagogiske sammenhænge kan være en fordel at tale om det.

6. Skemaet er ikke blot en generalisering, men også en pædagogisk forenkling. Man er nødt til, for at beskrive alle eksempler som man støder på, dels i almindeligt sprog, dels i særlige stilarter, at udbygge skemaet med så mange ekstraplader at det i denne form bliver uoverskueligt og næsten ubrugeligt. I Diderichsens artikel *Sætningsledene og deres stilling - 30 år efter* ser skemaet (med tilføjelse af letledsplaiderne) således ud:

$$kl(F(f))v^f a^n N^n A^f L L A^n A^f v^i v^i (N^a) V^i N^a N^a A^k A^i A^f$$

v^f = finit verbum, a^n = nexusadverbial, N^n = nomen i nominativ, N^a = nomen i akkusativ, A^k = adverbial opfattet som kasus, A^f = frit omflytteligt adverbial, A^n = nexusadverbial, A^i = indholdsfeltsadverbial, L = letledsplads.

7. Med sætningskemaet ignorerer man en lang række positive grammatiske kendsgerninger, nemlig at ordene kan forekomme i andre rækkefølger end beskrevet i skemaerne. Man kan fx ikke beskrive ordstillingen i vers som andet end afvigelser og stilistisk tilladte brud på reglerne. Se fx følgende eksempel:

Ti år gammel kun du var
- du på plejehjemmet ta'r
der visiter du jo gjorde
og vi tror, det alle mere
ja, lidt slik der så faldt af
og en krone nu og da

*F a n v
*F a v
*F N n a v
*F v (n N v)
*F n a v

Med de to normalskemaer kan man ikke beskrive nogen af disse sætninger, og selv med det udvidede sætningskema kan man ikke beskrive alle sætningerne. Sproget er ganske vist afvigende, men det er stadig dansk, og det giver god mening; enhver læser finder det rigtige subjekt i sætningerne selv om det ikke følger reglerne formuleret i sætningskemaet.

Det må være grammatikkens opgave også at beskrive opbygningen af disse sætninger. Sætningskemaerne er således som beskrivelser ikke blot svage, men også direkte fejlagtige. Den rigtige grammatiske beskrivelse må beskrive 1) alle mulige ordstillinger på dansk, 2) meningen med hvert enkelt ordstillingsmønster, og 3) hvilke ordstillinger der har hvilken stilistisk merbetydning.

Procedurale konstituentregler

Som beskrevet ovenfor er selve skemaet og dets logik en væsentlig del af en grammatisk beskrivelse; både fordelene og problemerne i Diderichsens grammatiske beskrivelse udspringer af selve skemaet. Derfor har jeg selv i *Prakt. Pragmatisk tekstbeskrivelse*, 1993, fremlagt et lidt mere sofistikeret skema, der ikke støder ind i de problemer som Diderichsens sætningskema gør, men tværtimod beskriver de regler i sproget som sætningskemaet ikke gør rede for.

Der findes fx en regel der siger at man ikke kan have indirekte objekt (hensynslet) hvis der ikke også er et objekt; man kan godt sige *Hun gav ham bogen* og *hun gav bogen*, men man kan ikke sige **hun gav ham*. Denne regel kan ikke formuleres ved hjælp af sætningskemaet, for begge pladserne N^i og N^j kan jo i princippet være tomme.

For at beskrive denne og lignende regler noterer jeg grammatikken med en række konstituensregler, dvs. regler der siger at et led af en bestemt type består af en række bestanddele (konstituer) af bestemte typer. Man kan i disse konstituensregler markere om bestanddelene er obligatoriske eller valgfrie. Det betyder at man kan vise at det ene konstituent kun kan være til stede hvis den anden er til stede.

Man kan fx lave den regel at der i en sætning efter subjekt og verbal kan findes et led som kan kaldes objekter, og at det består af et valgfrit indirekte objekt (hensynslet) og et obligatorisk objekt. Man kan notere det således:

Sætning --> subjekt verbum ^objekter
objekter --> ^indirekte-objekt objekt
'^' = leddet er valgfrit.

Disse regler er procedurale, dvs. at man bruger dem som man læser, fra venstre til højre. Når man i læsningen og analysen af sætningen *Hun har skrevet bogen*

kommer til ordet *bogen*, og (på grundlag af ordstillingen) skal afgøre om *bogen* er objekt eller indirekte objekt, siger reglen at det ikke kan være indirekte objekt, for hvis det skulle være det, skulle der komme et objekt bagefter.

Omvendt, når man i læsningen og analysen af sætningen *Hun har givet ham bogen*, kommer til ordet *ham*, kan man ikke opfatte det som objekt, for så er der ingen nominalplads til venstre for objekt-pladsen, som kan være hjemsted for ordet *bogen*. Følgelig må man opfatte *ham* som indirekte objekt, og det kan man kun fordi der bagefter *ham* kommer ordet *bogen* som kan fylde objekt-pladsen, hvis udfyldning er betingelsen for at indirekte-objekt-pladsen kan være fyldt ud.

Læg mærke til at disse procedurale konstitutionsregler ikke er af samme type som reglerne i Chomskys transformationsgrammatik og senere generative grammatik. Chomskys regler er ikke procedurale, og skellet mellem obligatoriske og valgfrie led bliver derfor af en helt anden karakter.

Hovedlinjerne i hele den danske grammatik kan noteres i en grammatik med sådanne procedurale konstituentregler (dette er en forkortet udgave af grammatikken i *Præx* side 136):

GRAMMATIK

1. sætning --> ^emne s ^sit"
2. s --> nex ^adv ^prædikar ^obj ^ma
3. nex --> ^vf ^k subj ^fv
4. subj --> ^at n
5. fv --> ^a* vf
6. adv --> ^ll aa;oa;ra
7. prædikar --> ^fkv" ^vob" ^ma VP"
8. obj --> ^N N;vai;s
9. emne --> hv;sit;n;ma;prædikar
10. sit --> ra;aa;s;vai

Forkortelser: A --> B ^c ^D betyder at leddet A består af de obligatoriske led B, og de valgfrie led c og D. Semikolon ';' betyder 'enten eller'. Dobbelt citationstegn '"' betyder at leddet kan gentages flere gange umiddelbart efter hinanden. a = adverbial, dvs. aa, oa eller aa, a* adverbial i ledsætning, aa = attitudadverbial, adv = sætningsadverbial med letledsplaider til venstre, at = ordet at, e = emne i sætningen, fkv = funktionsverbum, dvs. hjælpeverber, modalverber og inkorporerende verber i infinit form, hv = spørgende hv-ord, fv = ledsætningsverbal + verbum i finit form, ll = to letledsplaider, n = nominal, nex = nexusforbindelsen mellem subjekt og verbum, oa = operatoradverbial, obj = objekter, prædikar = en verbalrække bestående af funktionsverber, evt. verbalobjekter, evt. mådesadverbialer, og altid hovedverbet (eller verbalpartiklen) VP, s = sætningen, sit = situationsangivende led, subj = subjekt, vai = verbum

i at-infinitiv, , vf = verbum i finit form, vob = verbalobjekt, dvs. objekt(er) som inkorporeres i et prædikar der så igen evt. tager objekt, VP = hovedverbum i infinit form, eller en verbalpartikel, § = positionen hvor ledsætninger begynder, » = stedet hvor at-infinitiver begynder.

Med ord betyder det følgende: Der er ni typer af ord (ordklasser) i en sætning: vf: finit form af et verbum uanset type; fkv: funktionsverber, dvs. hjælpeverber, modalverber og inkorporerende verber i infinit form, vp: hovedverber i infinit form eller verbalpartikler, n: nominer (substantiver og adjektiver), der kan være subjekt, objekt, indirekte objekt eller prædikativ; aa: attitudadverbier, ma: mådesadverbier; oa: operatoradverbier; ra: relationsadverbier; og l: lette nominale led (pronominer). På disse ni ordklasser opererer reglerne på følgende måde:

1: En dansk sætning består, i rækkefølge, evt. af et emne (som er det man meddeler noget om), altid af selve sætningen, og eventuelt af et situationsbeskrivende led.

9: Emnet indeholder enten et hv-ord, et situationsbeskrivende led, et nomen, et mådesadverbial eller hele prædikaret.

2: Sætningen består altid af nexusforbindelsen, evt. et sætningsadverbial, et prædikar, objekter og et mådesadverbial.

3: nexusforbindelsen består altid af et subjekt og et finit verbal, enten til højre eller til venstre for det. Derudover kan der til venstre for subjektet være en konjunktion.

7: Prædikaret består, når det findes, altid af et hovedverbal i infinit form eller en verbalpartikel. Til venstre herfor kan der være et eller flere funktionsverbal i infinit form, dvs. hjælpeverber, modalverber, eller inkorporerende verber, dvs. verber der inkorporerer nominer (verbalobjekter, vob) eller verbalpartikler til et prædikar, fx *lægge vægt på*, *regne beløbet ud*, *få sagen afgjort*.

8: Objekterne består altid af objektet, (det led som med verbalet er sat i relation til subjektet), og eventuelt til venstre herfor af det indirekte objekt (det led der står i relation både til subjektet og objektet). Objektet kan bestå af en ledsætning eller en at-infinitiv.

En sådan genskrivningsgrammatik kan lettest illustreres ved et grendiagram som følgende:

Man kan så ved et grendiagram angive hvorledes en sætning skal analyseres, og hvilke regler der er brugt (angivet ved tal på grenene). Som ved sætningsskemaet kan et ord kun placeres på en plads som er reserveret til den ordklasse som ordet hører til. Men dernæst kan man kun sætte et ord på en plads der er valgfri hvis den obligatoriske plads i den samme regel (den samme modergren) også er udfyldt.

Hvis man skal analysere sætningen: *hun har ikke givet ham bogen i går*, begynder man med det første ord *hun*, den hører til klassen af nominer n, og efter regel 1 og 9 kan det stå på e-pladsen (forkortelse for emne-pladsen), men det kan det kun hvis n1-pladsen er udfyldt. Det kan den ikke være for *har* og *ikke* kommer før og de kan ikke begge placeres mellem e og n1. Derfor må man opgive at placere ordene *hun har* på hhv. e og vf1.

Der er dog den anden mulighed at placere *hun* på n1 efter regel 1, 2, 3 og 4, *har* på v2 efter regel 3, *ikke* på a2 efter regel 2, og *givet* på vp efter regel 7, osv. Denne sidste analyse bliver således, ved selve skemaets logik, den eneste analyse af sætningen.

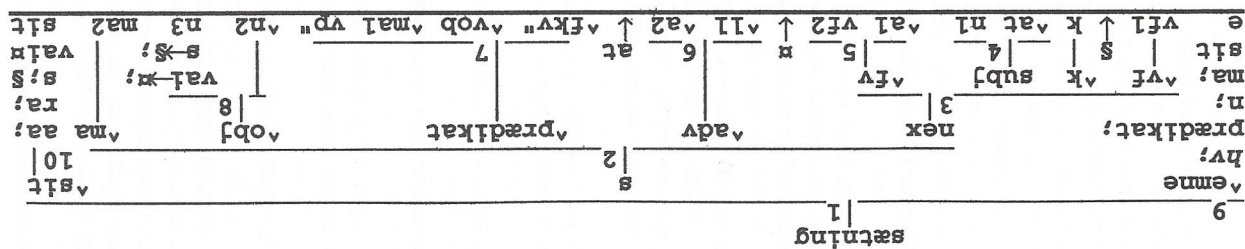
Fordele ved en procedural konstituentgrammatik

1. Den procedural konstituentgrammatik er fuldstændig procedural og derfor også en psykologisk mulig, mental, grammatisk kendsgerning. Man kan i analysen blot lade en sætnings ord falde på plads på de positioner der er beregnet til deres ordklasse og tilgængelige, og hvis sætningen ikke er flertydig, vil der kun være én plads et givet ord hører til, fx *Adam kendte ikke Eva*.

Analysen består i at placere leddene på deres rette positioner i skemaet. Man kan ikke placere *Adam* på *e* og *kendte* på *vf1*, for så kan man ikke få placeret *ikke* på nogen a-plads inden *n1*-pladsen som efter regel 3 skal fyldes ud i enhver sætning, og i denne altså med *Eva*. Følgelig sættes *Adam* på *n1*, *kendte* på *vf2*, *ikke* på *a2* og *Eva* på *n3*. Dette at man forsøger én analyse, indser at den ikke er mulig, går tilbage og begynder analysen på en anden måde, kan kaldes backtracking. Derved har man proceduralt, på grund af ordstillingen, set at *Adam* må være subj i sætningen og *Eva* direkte objekt

Er sætningen flertydig, vil den også kunne placeres i skemaet på flere forskellige måder, fx: *Adam kendte Eva*. Derved er det ikke udelukket at grammatikken beskriver en psykologisk realitet, dvs. hvorledes menneskelige sprogbrugere faktisk tolker meningen med sætninger.

Man kan sige det på den måde at den procedurale konstituentgrammatik gør det muligt at inddrage og kombinere flere grammatiske kendsgerninger end sætningsskemaet. Den positive grammatiske kendsgerning at *Eva* kommer efter *ikke*, indicerer, på grund af skemaet, at *Adam* er subjekt, men som sådan er det ikke en positiv kendsgerning, men en grammatisk kendsgerning der alene kan

opfattes af forstanden.

2. Det er en stor fordel ved den procedurale konstituentgrammatik at der er fælles skema for ledsætninger, ledsætninger og infinitiver. Det er således en meget højere grad af generalisering at tre skemaer er erstattet af et.

Når man under pladsen *n3* når til ordet *langsomt* i analysen af sætningen *Hun begyndte langsomt at gå hjem*, skal man blot vende tilbage og begynde et nyt skema fra det sted hvor det med tegnet $\square$ er angivet at infinitivstrukturen begynder, og så vil *langsomt* falde på plads på *a2*, at på *at*-pladsen, *gå* på *fkv*-pladsen og *hjem* på *VP*-pladsen.

Man kan altid sætte en dansk sætning ind i skemaet, og hvis der er ordstillingstræk der indicerer at det er en ledsætning (nemlig at nægtelsen står før det finitte verbum) vil genskrivningsgrammatikken også vise det (ved at pladsen *a1* er udfyldt).

Helsætninger med ledsætningsordstilling, fx *Bare han ikke kommer*, kan uden problemer indsættes i skemaet, og placeringen af *ikke* på *a1* indicerer at ordet er en ledsætningsnegation der ikke har noget virkeområde i ledsætningen.

3. Det er en fordel ved den procedurale konstituentgrammatik at emnepladsen og subjektpladsen er blevet adskilt. Det er endog således at subjektet ikke kan placeres på *e*-pladsen. Derved kan *e*-pladsen beskrives som en plads der giver det led der placeres der, en særlig betydning, nemlig fremhævelse på grund af modstilling eller fokusering.

4. Den procedurale konstituentgrammatik har betydelig større forklarende kraft end sætningskemaet på de områder hvor begge skemaer registrerer samme grammatiske fænomener: I Diderichsens sætningskema findes der fx letleds-pladser, LL til venstre for *a*-pladsen i ledsætningskemaet, men ikke i ledsætningskemaet, man kan fx sige: *jeg kender ham ikke* med det lette led *ham* før *a*, mens det hedder *Jeg kender ikke Peter*. Dette kan man ikke i ledsætninger; man kan ikke sige **Hun sagde at hun ham ikke kendte*. Dette er i sætningskemaet et iagttagelse uden sammenhæng med noget andet.

I den procedurale konstituentgrammatik er dette en følge af at der bruges to forskellige adverbialpladser til ledsætningsadverbialer (*a2*) og til ledsætningsadverbialer (*a1*), og det er kun *adv(a2)*-konstituenten der har letleds-pladser. Placeringen af de lette led markerer i trædiagrammet at de står uden for nægtelsens virkeområde, og forskellen på de to adverbialpladser er netop at *a1*-pladsen ikke definerer noget virkeområde, fordi ledsætninger slet ikke har noget eget fokus.

5. En lang række mentale grammatiske kendsgerninger som ikke kan registreres eller analyseres med sætningskemaet, får fuld beskrivelse med den procedurale

konstituentgrammatik, fx inkorporerende prædikater, akkusativ med infinitivkonstruktioner og *at*-infinitivers placering.

De to sætninger *Hun tænker på Peter* og *Hun kommer på fredag* bliver i den procedurale konstituentgrammatik analyseret på to forskellige måder. *på fredag* placeres som ét led på *sit*-pladsen, mens *tænke på* analyseres som et led, nemlig et prædikater, der igen består af et finit verbum og *VP* der er det sammensatte (eller inkorporerende) prædikats hovedled, det der kan fokuseres på. Andre eksempler på inkorporerende prædikater omfatter både funktionsverbet, et nomen og en verbalpartikel, fx *lægge vægt på*, *tage afstand fra*. Og den regel der gør rede for disse inkorporerende prædikater, gør også rede for akkusativ med infinitiv-konstruktioner, fx *Jeg har lige set hende hurtigt forlade skolen*

hunn	har	ikke	givet	ham	bogen	i går
Derfor har	hunn	aldrig	lagt	vægt	på	§
	§:at han	ikke kunne	holde	ud		□
		□	at blive	ved med	□	
		□	at komme	for sent til	midtdagen	
Adam	kender				Eva	
Adam	kender	ikke			Eva	
Eva		ikke				
Adam	kender	ikke				
Eva		ikke				
Adam	kender	ikke				
Eva		ikke				
Derfor har	hunn	aldrig	lagt	vægt	på	§
hunn	har	ikke	givet	ham	bogen	i går

^eme
 s
 nex
 ^sa
 ^prædikant
 ^obj
 ^ma aa;
 ra;
 s;s
 valn
 ma2 stc
 e vfi
 ^vf
 ^k subj
 ^fv
 /
 ^at n1
 ^al vfi2
 /
 ^ls^a2
 at
 ^if
 ^vob
 ^mal vp
 ^n2
 ^n3
 ^s;
 val-x;
 ^stc

sætning

Ole Tøgeby

sætning

^eme
 s
 nex
 ^sa
 ^prædikant
 ^obj
 ^ma aa;
 ra;
 s;s
 valn
 ma2 stc
 e vfi
 ^vf
 ^k subj
 ^fv
 /
 ^at n1
 ^al vfi2
 /
 ^ls^a2
 at
 ^if
 ^vob
 ^mal vp
 ^n2
 ^n3
 ^s;
 val-x;
 ^stc

Hun kommer	ikke					på fredag
Jeg har	lige	set	hende hurtigt	forlade	skolen	
Bare						
Jeg kender	ham ikke					
Jeg kender	ikke				Peter	
at					ham	
Jeg kender						
Hun begyndte						
□	□	langsomt	at gå	hjem		
					hånde sandheden	med det samme
□						
alle	ikke					
han						
□						
vile						

Problemer med den procedurale konstituentgrammatik

1. Den mentale grammatiske kendsgerning at hele indholdsfeltet kan sættes i fundamentfeltet, fx i *Sige ham hele sandheden med det samme ville hun alligevel ikke*, kan ikke beskrives med grammatikken (på anden måde end ved den i forhold til skemaet usystematiske regel at man for at beskrive infinitiver begynder i skemaet fra α -mærket). Der er altså i den procedurale konstituentgrammatik den samme inkonsistens som i sætningsskemaet, nemlig at der normalt kun kan stå ét led på e-pladsen, men flere led hvis det første er det infinitive verbum for så kan objekter og situationelle led også samtidig stå på e-pladsen.

2. Den procedurale konstituentgrammatik kan ikke gøre rede for de positive grammatiske kendsgerninger at der forekommer andre ordstillinger dels i Mikkelsens prosa, dels i konfirmationssangene: *...at i vers er ordfølgen på mange punkter friere... Wiwel har uret i den påstand, at ved bestemmelsen af de grammatiske begreber kommer det kun an på idet som bekendt i det nuværende sprog nægtende ord, visse tidsbestemmelser, mange biord og nogle forholdsord plejer at have...* De har ordstillingen *k a vfl n1 a2 og k a n1 vf2 (a2)*. Og verset fra konfirmationssangen kan beskrives således

Ti år gammel kun du var
- du på plejehjemmet ta'r
der visiter du jo gjorde
og vi tror, det alle mere
ja, lidt slik der så faldt af
og en krone nu og da

*e a n1 vf2
n1 a1 vf2
*e N n1 a1 vf2
*n1 vf2 (n1 N vf2)
e n1 a1 vf2

Man kan bemærke at det at ledsætninger beskrives ved hjælp af det samme skema, gør at to af de fem ledsætninger faktisk kan beskrives - selv om den anden sætning næppe får den rigtige beskrivelse. Men som i kommentaren til sætningsskemaet, må det også her udtrykkeligt nævnes at det er en fejl i grammatikken at den ikke beskriver hvorledes ordene i verset kan analyseres, men kun fører til et udsagn om at ordstillingen i verset er ubeskrivelig. Konsekvensen af sådanne mangelfulde beskrivelser bliver at grammatikken får normativ funktion: man må ikke have andre ordstillinger end den i skemaet forudsat.

3. Det er en skønhedsplet ved den procedurale konstituentgrammatik at det eneste led som ikke er valgfrit er subjektet - mens det i Diderichsens sætningsskema er det finitte verbum. Det betyder nemlig at man - med noget der ligner et kunstgreb - må placere nøgne imperativer på subjektpladsen, med den begrundelse at subjektet, *du*, er indbygget i verbets form.

4. Backtracking er ikke psykologisk realistisk. I eksemplet *Adam elskede ikke Eva*, vil man, som reglerne er formuleret, i første omgang forsøge at placere *Adam* på e-pladsen som objekt med modsætningstryk, og først når man er nået til *ikke*, indser man at det ikke kan være muligt, og placerer dernæst i anden omgang korrekt *Adam* på n1-pladsen.

Dette er psykologisk set ganske urealistisk. Man kan ikke tænke sig at sprogbrugere i de fleste almindelige sætninger, med det som Mikkelsen kalder direkte ordstilling, skulle lave havegangsanalyser. Man kan godt opleve - især når man læser højt - at man kommer galt ind i en sætning og må gå tilbage som på en blind havegang, for at begynde forfra, men det hører til sjældenhederne og kan ikke være tilfældet i en almindelig SVO-sætning.

Procedural rekursiv konstituentgrammatik (PReKoG)

For at løse disse problemer vil jeg her foreslå en ændring af den procedurale konstituentgrammatik. Der sker dels ændringer i selve reglerne formulering, og dels inddrages nu den type regler som kaldes rekursive i meget højere omfang end i den foregående. Rekursive regler består af genskrivningsregler af typen

$A \rightarrow B \wedge A$

altså: konstituenten A består af konstituenten B og eventuelt konstituenten A. Sådanne regler har allerede været brugt ved at obj efter regel 2 er en konstituent i s, mens s efter regel 8 er en konstituent i obj. Men nu vil jeg kombinere alternationsregler og rekursive regler, således at man får en regel af følgende type: $A \rightarrow B; C \wedge A$, som er en notationsvariant for:

1) $A \rightarrow B \wedge A$
2) $A \rightarrow C \wedge A$.

Disse regler betyder at man kan få forskellige rækkefølger som resultat af brugen af de samme regler i forskellig orden:

Regler:

- 1a. $s \rightarrow \wedge^k s$
- 1b. $s \rightarrow \wedge^k s$ emne $\wedge^k$ fokus $\wedge^k$ s;ra (= sit)
2. emne $\rightarrow$ $\wedge^k$ fundament n
3. fundament $\rightarrow$ hv;sit;fokus (= F) $\wedge^k$
4. fokus $\rightarrow$ finit;adv;prædikat;obj;ma;sit $\wedge^k$ fokus

4. finit --> ^aa^{*} v ^afokus
 6. adv --> ^all a. ^afokus
 7. ll --> ^an^{let} n^{let}.
 8. prædikat --> ^av^{rk} ^aN^{inkob} hoV ^afokus
 9. hoV --> ^ama prædikat; V; p^l; p^l " ^afokus
 10. obj --> ^aN^{io} ^aNⁱ; fokus; s^o. ^afokus

Signaturforklaring: a = adverbial, dvs. nægtelse, aa, eller ra; aa = attitudeadverbial, a* adverbial i ledsætning, dvs. a eller ma; adv = adverbial plads med letledsblads til venstre, emne = sætningens første led, indeholder subjekt og et evt. fundament; F = *fundament* = frontstillet led; hv- ord eller fokus, dvs. finit, adv, prædikat, obj, ma eller sit; hoV = hovedverb i infinitiv form, verbalpartikel eller præposition; IO = indirekte objekt, k = konjunktion, ll = letledsblads(er), ma = mådesadverbial, n = nominal (nominativ), N = nominal (akkusativ), O = direkte objekt eller prædikat (med kongruens), inkob = inkorporeret objekt, p = præposition; p^l = verbalpartikel; ra = relationelt adverbial; s = sætning sit = situationsangivelse, dvs. ra eller s; v = finit verbal, v^{rk} = funktionsverbal i infinitiv form, dvs. hjælpeverber, modalverber, sansverber eller inkorporerede verber, ;' (semikolon) angiver alternation (enten...eller), □ = at-infinitivens begyndelse. Store bogstaver angiver nominer i akkusativ eller verber i infinitiv form, ^ angiver at leddet er fakultativt, " angiver at leddet kan gentages på samme plads.

at i vers	er følgen	ord-følgen	p-mange p-unkter	frie	frie	på det tidspunkt
Sige sandheden	havde hun	ikke	villet			
Adam	kendte	ikke		Eva		
Eva	kendte Adam	ikke				
at slangen	ikke havde		spist		æblet	
Hun		lagde	vægt på	præcision		

Fordele ved PReKoG

0. PReKoG har i forhold til sætningsskemaet alle de samme fordele som den procedural konstituentgrammatik: den er fuldstændig procedural, den har fællesskema for ledsætninger, ledsætninger og infinitiver, der er forskel på fundamentet og subjekt-pladsen, den har forklarende kraft med hensyn til letledsbladsseme, den inddrager de mentale grammatiske kendsgerninger at der findes inkorporerende verber, akkusativ med infinitiv og at-infinitiver. Men udover disse, har PReKoG også andre fordele.

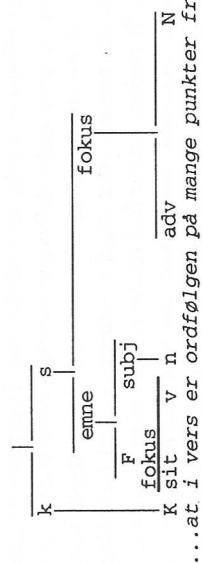
1. Den største fordel ved PReKoG er at den ikke blot beskriver hvilken rækkefølge ordene kommer i, men også definerer hvorledes de indgår som konstituent af hinanden. Det er således klart at både N², obj og infinit + obj + sit er én konstituent. De kan nemlig efter regel 4 genereres med forskellige antal cykliske applikationer af reglen. Det er forklaringen på at man kan have så forskellige størrelser på e som: *sige ham hele sandheden nu (ville hun ikke), nu (ville hun ikke) sig ham hele sandheden, hele sandheden (ville hun ikke) sig ham nu, ham (ville hun ikke) sig hele sandheden nu, ham hele sandheden (ville hun ikke) sig nu*.

Man kan indvende at regel 4 er for vidtgående fordi den tillader analyse af sætninger som man ikke kan støde på, som fx: *sige nu - ville han ikke hende hele sandheden*. Men det er i virkeligheden ikke nogen indvending mod reglen, men tværtimod reglens styrke. Regel 4 skal ikke generere alle de acceptable og kun de acceptable sætninger som findes på dansk (således som Chomsky opstiller kravet til reglerne i sin generative grammatik). Regel 4 siger at hvis man støder på en sætning med den og den struktur, skal den tolkes på den og den måde. Imod denne regel er det jo ikke en indvending at man aldrig støder på "en sætning med den og den struktur".

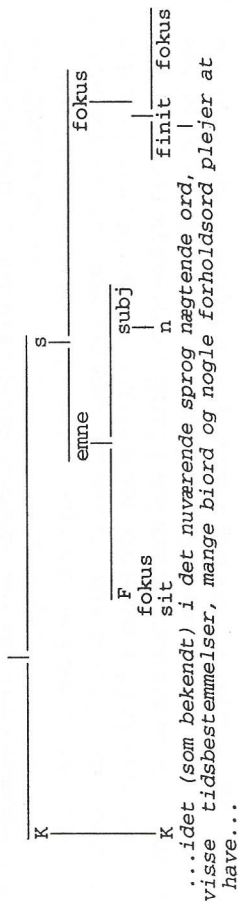
Positive kendsgerninger kan enten afkræfte reglen hvis man støder på en faktisk forekommende sætning som grammatikken ikke kan gøre rede for strukturen af - selv om enhver sprogbruger kan forstå sætningen. Eller positive kendsgerninger kan afkræfte reglen hvis en sætning med en bestemt struktur, efter reglerne siges at have en bestemt betydning som ingen sprogbruger kan opfatte. Men dette gælder antagelig ikke eksemplet ovenfor. Selv om sætningstrukturen næppe vil kunne findes - heller ikke i konfirmationssange - så vil en sprogbruger antagelig tillægge den den mening som analysen efter skemaet også vil føre til.

2. PReKoG er et hjælpemiddel til at analysere (altså ikke generere) alle positive ordstillingskendsgerninger man støder på. Alle sætningerne både i Mikkelsens

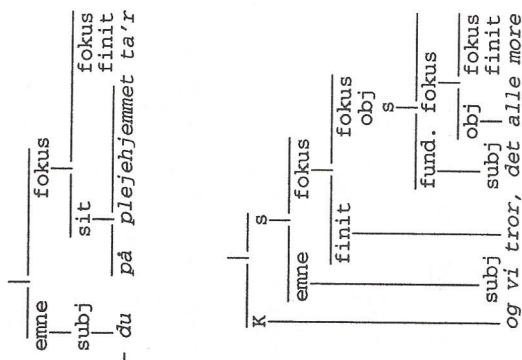
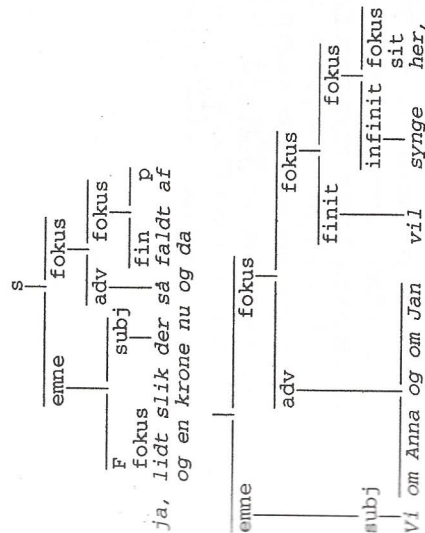
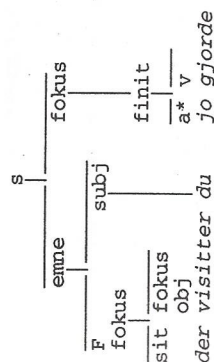
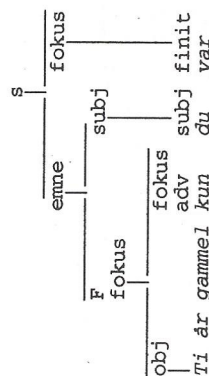
prosa og i konfirmationsange kan analyseres med PRKoG, hvilket dokumenteres med analyse af alle de eksempler som tidligere har været nævnt som uanalyserede, og en række andre eksempler fra konfirmationsange. Det drejer sig om følgende eksempler: ...at i vers er ordfølgen på mange punkter friere.....idet som bekendt i det nuværende sprog nægtende ord, visse tidsbestemmelser, mange biord og nogle forholdsord plejer at have...Ti år gammel kun du var!- du på plejehjemmet ta' rlder visiter du jo gjordelov vi tror, det alle morelja, lidt slik der så faldt afjog en krone nu og da. Vi om Anna og om Jan vil syngte her, / deres bryllup det skal fejres her nu med manér! For invitationen TAK til dem vi si' r, / og vi håber det en festlig dag jo bli' r. / Vores brudepige Anna var, / men hvor længe det er siden glemte forlængst vi har, / andre minder, som vi huske ka' / vil vi her nu finde frem på denne da'. Og her kommer analyseme:

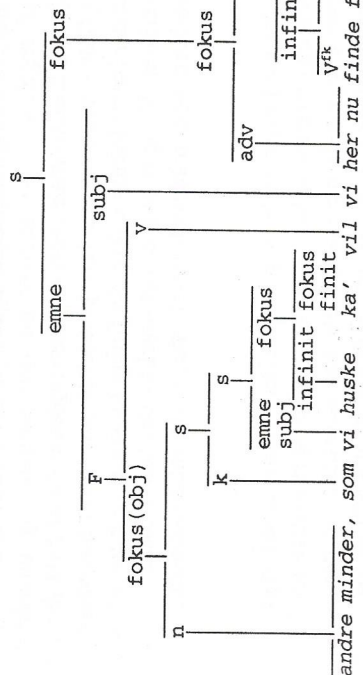
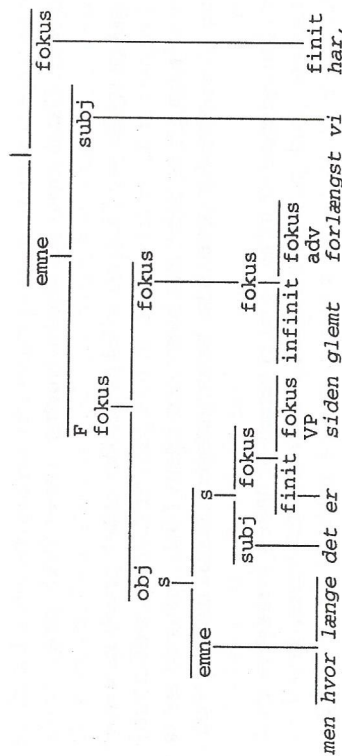
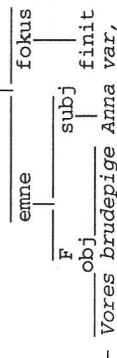
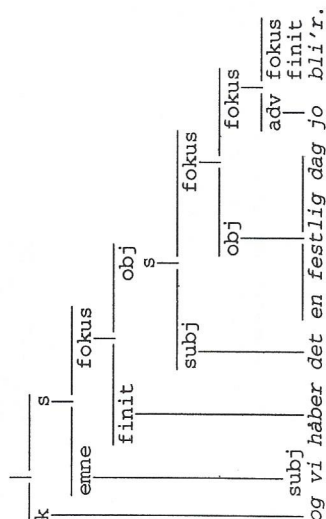
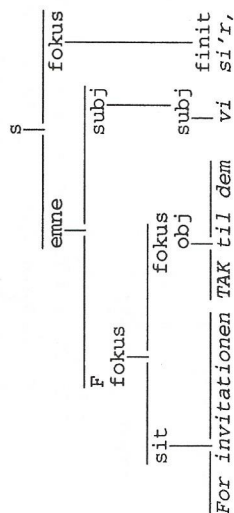
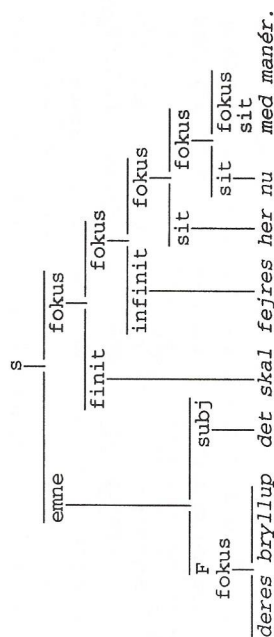

...at i vers er ordfølgen på mange punkter friere...

...idet (som bekend) i det nuværende sprog nægtende ord, -
visse tidsbestemmelser, mange biord og nogle forholdsord plejer at
have...

3. Formuleringen af reglen om et emne i sætningen er blevet for det første meget mere elegant end i den procedurale konstituentgrammatik, og for det andet, ikke blot psykologisk mulig, men også psykologisk realistisk.

Elegancen og den mnemotekniske fordel består i at emne-feltet altid indeholder sætningens subjekt. Subjektet er (uden for avisoverskrifter og generiske sætninger) altid gammel information (bestemt form) og således en del af emnet for sætningens omsagn. Før sætningens subjekt, dvs. frontstillet i sætningens **fundament**, kan der stå enten et af de led der giver information om handlingens baggrund eller *sit*, eller et af de led som ellers kan stå i fokus; og hvis fundamentet er udfyldt, står der som regel også et finit verbum.

På samme måde som sætningen (s) består af et kendt emne og et nyt fokus, består emnet selv af subjektet som altid er kendt, og et F-led (det kan stå for *fokus*) som altid indeholder et nyt og fokuserbart led, nemlig enten fundamentet eller, hvis det er noget kendt, det finitte verbum.

Fundamentet består enten af et fokuseret led (*Ham kender jeg*), eller af et situations-angivende led (*nu kommer hun*).

Den psykologiske realisme viser sig ved at emne-feltet er obligatorisk og altid

indeholder sætningens subjekt, og altid indeholder sætningens første led når det ikke er subjektet. Dansk beskrives således tydeligt som et SVO-sprog.

4. Det er også en styrke ved PReKoG at fokus har fået en helt præcis betydning. Regel 2 a-f angiver at det er det element af mængden **finit;adv;prædikat;obj;-maj;sit** som står længst til højre, der bærer sætningens fokus, mens de led der står længere til venstre for dette, ikke bærer ytringens fokus, men er neutral information.

Når der både optræder et fokus i f og et længst til højre i sætningen, vil der være en situation med parallel modstilling af to informationer, fx *På den nordlige halvkugle er det jul om vinteren*, som på grund af de to foki giver underforståelsen: *På den sydlige halvkugle er det jul om sommeren*.

Rækkefølgen af reglerne 4 a-f angiver nu den normale og umarkerede rækkefølge af leddene. Det normale består - efter reglerne - i at hvis der i en sætning er både et **finit** verbum og et **infinite prædikat** (som da er hoved verbet), er det hoved verbet der bærer fokus og ikke det **finitte** funktionsverbum. Hvis der både er et hovedverbum, V, og et **obj**, er det objektet der bærer fokus; hvis der både er et hovedverbum og et mådesadverbial (**ma**) er det mådesadverbialt der er fokuseret.

5. Det er klart at der med disse regler sondres mellem grammatiske regler (om hvilken mening ordene i sætningen har), og pragmatisk og stilistiske tendenser. Det er ændringerne i reglernes rækkefølge der har stilistiske og pragmatisk konsekvenser. Man ser at hvis man ændrer rækkefølgen af regel 4d og 4f, har det informationsteoretiske konsekvenser, men ikke grammatiske: *På den nordlige halvkugle er det om vinteren jul* er mulig, men markeret og giver underforståelsen: *På den sydlige halvkugle er det om vinteren Sankt Hans*.

Anvender man nu denne samme tendens på det fokus der står på f-pladsen, og yderligere den tendens at et obligatorisk led foretrakkes for et fakultativt, vil der normalt kun stå ét led på f - de andre ville jo nemlig være fakultative i forhold hertil. Hvis der står flere led vil de normalt stå i samme rækkefølge som på fokuspladsen til højre i sætningen - derved forklares det fænomen at alle led fra det **infinite** verbum og ud kan stå på f-pladsen.

Brydes alle disse tendenser, får man sådanne resultater som i konfirmations-sangene, fx *for invitationen TAK til dem vi si'r*. Den merbetydning der kommer af denne markerede ordstilling er total pragmatisk forvirring; sætningen signalerer på trods af - eller på grund af - det tredobbelte fokus overhovedet ingen underforståelser af typen: *for selve festen vil takken ikke blive sagt, men sunget*.

Litteraturliste

Diderichsen, Paul, 1946: *ELEMENTÆR DANSK GRAMMATIK*, København,

Gyldendal.

Diderichsen, Paul, 1964: *Sætningsleddene og deres stilling - 30 år efter*, i Diderichsen, Paul: 1966: *Helhed og struktur*, København: G.E.C.Gads Forlag
Haastrup, Niels, 1986: *Ordo naturalis*, i *NyS 16-17*, København: Akademisk Forlag

Mikkelsen, Kr. (1911) 1975: *DANSK ORDFØJNINGSLÆRE MED SPROG-HISTORISKE TILLÆG. HÅNDBOG FOR VIDEREKOMNE OG LÆRERE* 1911, København: Hans Retszels Forlag.

Nielsen, Niels Åge, 1975: *Om anvendelsen af to forskellige modeller på dansk sætningsbygning*, i *At færdes i sproget. Dansk Sprognavns skrifter nr. 9*, København: Gyldendal.

Tøgeby, Ole, 1993: *PRAXT, Pragmatisk tekstteori 1-2*, Århus: Aarhus Universitetstetforlag.

Wiwel, H. G. 1901: *Synspunkter for dansk sproglære*, København: Det nordiske Forlag

Et grammatikprojekt

Christian Becker-Christensen og Peter Widell

Abstract: A Grammar Project.

The first part of the article summarizes an ongoing project, whose aim is to produce three different (types of) grammars of Danish for classroom and reference use. The first is a traditional grammar, a simple introduction to parts of speech, morphology, and basic clause structure. The second focusses on syntax and clause topology, including certain semantic and pragmatic factors of significance for an understanding of the syntax. The third bases the grammatical description on semantic and pragmatic factors in a holistic presentation of language form. In the second part of the article the authors present the clause-syntactic theory behind the second grammar description, which combines a topological with a transformational approach.

Indledning

I nedenstående artikel redegør vi for et grammatikprojekt, der foreløbig har strakt sig over det sidste års tid, og som indtil videre har udkrystalliseret sig til to grammatikbøger, en mindre på ca. 80 sider, der formentlig vil udkomme på Politikens Forlag i løbet af foråret 1994, og en større, på ca. 180 sider, hvis udgivelse endnu ikke ligger fast. Herudover har vi planerne klar til endnu en grammatik.

Vi kan i denne sammenhæng betegne de tre bøger som henholdsvis *Grammatik 1*, *Grammatik 2* og *Grammatik 3*.

Først vil vi se på den aktuelle diskussion om grammatikskrivning og undervisning generelt som baggrund for en præsentation af vores grammatikker. Dernæst vil vi præsentere selve grammatikkerne. Til sidst vil vi se på nogle specifikke grammatiske problemstillinger i forbindelse med *Grammatik 2* og vise, hvordan vi har løst dem i forhold til eksisterende fremstillinger.

Lidt om grammatikker i almindelighed og om vores i særdeleshed

Grammatikker kan have to slags formål: De kan være forsøg på at give et videnskabeligt indblik i sprogets opbygning og funktion. Eller de kan som de forskellige skolegrammatikker sige på at lette tilegnelsen af sproglige færdigheder, fx i forbindelse med fremmedsprogsundervisning.

De fleste skolegrammatikker bygger på den traditionelle grammatik, hvis historie kan føres tilbage i hvert fald til Priscianus. Da den traditionelle grammatik overvejende har sit udspring i de klassiske sprog, græsk og latin, er den af flere blevet betragtet som uheldig, når det gælder beskrivelsen af

